

شناسایی معیارهای انتخاب موضوع رساله دکتری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۰

کد مقاله: ۵۷۶۳۳

ساناز فنائی^۱

چکیده

انتخاب و تعریف موضوع پایان‌نامه در مراحل مختلف تحصیلات تکمیلی، یکی از ارکان اساسی و اولین گام برای انجام تحقیق است. عدم توجه و دقت کافی به این مرحله می‌تواند مشکلاتی برای دانشجو به وجود آورد. بنابراین شناخت معیارهای مرتبط با انتخاب موضوع و در نظر داشتن آن‌ها از ابتدای فرآیند نه تنها می‌تواند به تسهیل انتخاب موضوع کمک نماید، بلکه می‌تواند مانع مشکلات احتمالی از قبیل غیرقابل انجام بودن و یا عدم علاقه فرد به پژوهش در این زمینه و مسائلی از این دست، شود. به هنگام انتخاب موضوع پایان‌نامه دانشجو باید مسائل مختلفی را در نظر داشته باشد؛ براساس مطالعات انجام شده در این تحقیق بدیع بودن، بکارگیری خلاقیت، همراهی استاد راهنما، ویژگی‌های مورد نظر دانشکده، بررسی تحقیقات در حال انجام و به روز با توجه به تجارب حرفه‌ای پیشین فرد، شرایط زندگی و موقعیت کنونی وی می‌تواند از معیارهای انتخاب موضوع پایان‌نامه باشد.

واژگان کلیدی: پایان‌نامه نویسی، موضوع پایان‌نامه، دوره دکتری، رساله.

انتخاب و تعریف موضوع پایان نامه یا رساله یکی از ارکان اساسی و اولین گام برای انجام تحقیق می‌باشد. عدم توجه و دقت کافی به این مرحله می‌تواند مشکلاتی برای دانشجو به وجود آورد. بنابراین شناخت معیارهای مرتبط با انتخاب موضوع و در نظر داشتن آن‌ها از ابتدای فرآیند نه تنها می‌تواند به تسهیل انتخاب موضوع کمک نماید، بلکه می‌تواند مانع مشکلات احتمالی از قبیل غیرقابل انجام بودن و یا عدم علاقه فرد به پژوهش در این زمینه و مسائلی از این دست، شود. از آنجا که فرآیند پایان نامه نویسی با دیگر دروس تحصیلات تکمیلی تفاوت عمده‌ای دارد؛ مسائل گوناگونی در پیشبرد و کیفیت آن تأثیرگذار است. علاقه و توانمندی دانشجو به انجام پژوهش به صورت شبه مستقل، فراهم بودن بسترهای پرورش پژوهشگر در دانشگاه، چگونگی روابط بین اعضای درگیر در این فرآیند و مواردی از این دست؛ از جمله مسائلی هستند که بی‌تردید نادیده گرفتن آن‌ها کیفیت پایان نامه را تحت تأثیر قرار می‌دهد (بنی‌اسدی و زرغامی، ۱۳۹۴). بعضی از دانشجویان نخستین مسئله را طوری انتخاب می‌کنند که بعدها بتوانند در سطح پایان نامه فوق لیسانس و یا رساله دکتری آن را گسترش دهند. بنابراین نخستین تحقیق به عنوان فرآیند اکتشاف خواهد بود. در موضوعات کاربردی این توجه و عنایت هم به نفع دانشجو است و هم به نفع گروه آموزشی و دانشکده که مشخصاً موضوعات خاصی را دنبال می‌کند و هم جامعه که با توجه به تخصص گروه و یا گروه‌های آموزشی از آن بهره‌مند می‌شود (فدایی عراقی، ۱۳۷۴).

پایان نامه و یا رساله، پژوهشی جدی، گسترده، با تمرکز خاصی بوده که مسئله و یا سؤالی مشخص و تعریف شده را مورد بررسی قرار می‌دهد. فرآیند تصمیم‌گیری در زمینه موضوع مناسب برای پایان نامه و یا رساله، تلاشی پیچیده بوده که به منظور طرح دقیق و کارآمد آن دانشجویان و اساتید راهنمای ایشان باید عوامل و منابع مختلفی را در نظر داشته باشند. در بهترین حالت، دانشجویان باید فرآیند انتخاب و شناسایی موضوعات مختلف برای کار را از ترم اول آغاز نمایند. دو راه برای انتخاب موضوع پایان نامه و یا رساله وجود دارد، یکی آنکه دانشجو خود به انتخاب موضوع مبادرت ورزد و یا اینکه از طریق مشاوره با استاد راهنمای خود، موضوعی را انتخاب نماید (Lei, 2009).

پایان نامه یکی از مهم‌ترین پژوهش‌هایی است که در نظام آموزش عالی ایران و از سوی دانشجویان تحصیلات تکمیلی انجام می‌شود. در اغلب موارد تدوین پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، اولین فعالیت پژوهشی مستقل و مدون دانشجوی تحصیلات تکمیلی به حساب می‌آید که می‌تواند برای وی تجارب متعددی را به همراه داشته باشد. همچنین، تدوین پایان‌نامه مجال برای یادگیری در محیط واقعی است؛ از این رو می‌توان هر پایان‌نامه را انعکاس دهنده بخشی از فرهنگ فکری و دانشگاهی یک جامعه فرض کرد. ضمن اینکه پایان‌نامه نشان دهنده توانایی‌های یادگیری، مهارت‌های فنی و بهبود قدرت نگارش و تحلیل هر دانشجو است. انتشار هر پایان‌نامه در محافل علمی معتبر، ممکن است اعتبار علمی استاد راهنما را در بین استادان دیگر ارتقاء دهد و مهم‌تر از همه آنکه پایان‌نامه‌ها بر روند انتقال دانش در هر رشته علمی و زمینه‌های دیگر مرتبط با آن تأثیر می‌گذارند (خواستار و دیگران، ۱۳۹۰، صص. ۴-۵).

۲- دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته

گستره متنوعی از درجه کارشناسی ارشد در رشته‌های مختلف وجود دارد و به طور کلی به دو گروه کارشناسی ارشد هنر^۱ و کارشناسی ارشد علوم^۲ تقسیم می‌شود. کارشناسی ارشد هنر عموماً گرایش‌های هنر، علوم پایه، علوم اجتماعی (مانند آموزش و روانشناسی) و علوم انسانی (مانند تاریخ، فلسفه و مذهب) را در بر گرفته و کارشناسی ارشد علوم برای دانشجویان رشته‌های فنی از قبیل مهندسی، ریاضیات و مدیریت می‌باشد. با توجه به رشته و دانشکده محل تحصیل، رویکردها و ساختارهای متفاوتی برای این دوره وجود دارد و حتی در برخی رشته‌ها کارشناسی ارشد به عنوان درجه نهایی تحصیلی محسوب می‌شود (Bui, 2013). این دوره، دوره‌ای بالاتر از دوره کارشناسی است که براساس برنامه‌های مصوب شورای گسترش آموزش عالی، به اخذ مدرک کارشناسی ارشد در رشته مربوطه منتهی می‌شود. این دوره به سه شیوه آموزشی-پژوهشی، آموزشی و پژوهشی ارائه می‌شود که محتوای برنامه آن مشتمل بر واحدهای درسی بوده و به جز دوره آموزشی، سایر دوره‌ها ملزم به ارائه پایان‌نامه هستند (شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۸۸b).

۱-۲- تفاوت دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد

تفاوت فعالیت یک دانشجوی کارشناسی ارشد و کارشناسی به شکل سنتی این است که دارنده مدرک کارشناسی به سطحی از دانش عمومی مرتبط با موضوع رشته تحصیلی نائل آمده است. به عنوان مثال کارشناسی تاریخ شامل این است که فرد دانشی

1 Master of Arts (MA)

2 Master of Science (MS)

عمومی، در سطح دانشگاهی و آکادمیک، از تاریخ و یا جنبه‌های مشخصی از تاریخ، را دارا می‌باشد. اما مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد در مقابل، بیانگر این است که فرد، از دانش عمومی فراتر رفته و دانشی تخصصی در سطحی پیشرفته‌تر را کسب نموده است (Biggam, 2015).

۲-۲- پایان نامه کارشناسی ارشد

بخش اساسی هر برنامه کارشناسی ارشد، فرآیند تکمیل پایان نامه می‌باشد. لغت‌نامه آکسفورد پایان نامه را «گفتمانی دقیق^۱ در مورد یک موضوع به ویژه برای تکمیل مراحل دستیابی به یک مدرک یا دیپلم»، تعریف می‌نماید. در واقع پایان نامه می‌تواند یک مقاله بسیار طولانی باشد. در برنامه‌های کارشناسی ارشد، پایان نامه مقاله‌ای متمرکز و حدوداً بین ۱۰,۰۰۰ تا ۱۵,۰۰۰ کلمه می‌باشد. البته باید توجه داشت پایان نامه بیش از یک مقاله‌ی بسط یافته است؛ پروژه‌ای مستقل است که توسط دانشجوی دوره به شکلی که اساتید را قانع نماید که محقق لایق بوده که از دانشی پیشرفته در مورد موضوعی خاص که با برنامه دوره کارشناسی ارشد مرتبط است و عمدتاً خود دانشجو انتخاب می‌نماید، برخوردار است (Biggam, 2015).

از ویژگی‌های دوره‌های تحصیلات تکمیلی در آموزش عالی توجه هم‌زمان به آموزش و پژوهش است که تبلور بخش پژوهشی آن پایان‌نامه‌ای است که دانشجو ملزم به تدوین آن شده است. برابر ماده ۱۵ آئین‌نامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ناپوسته، پایان‌نامه آخرین بخش دوره کارشناسی ارشد است که طی آن دانشجو موظف است در یک زمینه مربوط به رشته تحصیلی خود زیر نظر استاد راهنما به تحقیق و تتبع بپردازد (نیلی و دیگران، ۱۳۸۶).

پایان‌نامه مهم‌ترین فعالیت علمی و تحقیقی دانشجویان کارشناسی ارشد در تمامی رشته‌ها محسوب می‌شود که حاصل آن می‌تواند به صورت مقالات علمی و پژوهشی مختلفی منتشر شود. پایان‌نامه دانشجویان تحصیلات تکمیلی می‌تواند نشان‌دهنده وضعیت تولید و رشد علمی در رشته‌ای خاص باشد و مشکلات در زمینه پایان‌نامه نویسی نشان از ضعف پژوهشی در نظام عالی و دانشگاه دارد (توکل و ذوالفقاری، ۱۳۹۲).

فدایی عراقی به نقل از نیلی و دیگران ویژگی‌های پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد را این‌گونه بیان می‌کند:

۱. اولین تجربه و تحقیقات آکادمیک دانشجو به شمار می‌آید.

۲. می‌تواند دانشجو را دست کم در جنبه‌ای از موضوع حرفه‌ای یا آکادمیک ماهر سازد.

۳. می‌تواند به عنوان یک واحد مهم تحقیق پیشرفته مطرح باشد (نیلی و دیگران، ۱۳۸۶).

علاوه بر این، پایان‌نامه برای استادان نیز حائز اهمیت است. برخی از استادان راهنما هدایت پایان‌نامه را با کسب انگیزه موفقیت و اعتبار از طریق تربیت دانشجویان محقق و موفق به عهده می‌گیرند و برخی دیگر ممکن است تحقیق گسترده‌ای را آغاز کنند که برخی از همکاران آن پژوهش دانشجو یا دانشجویانی از دوره کارشناسی ارشد باشد (همان). در حقیقت در نگارش پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد، به طور وسیعی از مهارت‌ها و دانش دانشجویان و استادان استفاده می‌شود. و بدین ترتیب پایان‌نامه نتیجه مهم همکاری استاد و دانشجو است. در طی دوره پایان‌نامه نویسی، دانشجویان از توانایی‌ها و استعداد‌های خود آگاه می‌شوند و استادان در این مهم و همچنین در تشخیص جنبه‌های قابل ملاحظه رشته به ایشان کمک می‌کنند. این ارتباط به ایجاد فرصت‌هایی برای مبادله و آموزش در مسیر شغلی آنان می‌انجامد (خواستار و دیگران، ۱۳۹۰، صص. ۴-۵).

از بعد اجتماعی نیز پایان‌نامه‌ها می‌توانند با انجام پژوهش‌های کاربردی، حل بخشی از مشکلات و مسائل جامعه در ابعاد مختلف را برعهده گیرند. در همین راستا لیجوکی به نقل از نیلی و دیگران پایان‌نامه را به عنوان پلی بین دنیای پژوهش و علم می‌داند و آن را به عنوان یک جزء ذاتی و بخش لاینفک مطالعات دانشگاهی که کیفیت علمی و موقعیت دانش‌آموختگان را تضمین می‌کند، نشان دهد و بدین ترتیب ضرورت مطالعه و پژوهش در حوزه مسائل مربوط به آن از اهمیت خاصی برخوردار می‌گردد (نیلی و دیگران، ۱۳۸۶).

۳- دوره دکتری

همواره بحث‌هایی در این مورد می‌شود که دکتری چیست؟ نوبل (۱۹۹۴) اشاره می‌کند که درجه دکتری مدرک تحصیلی دانشگاهی است که سطح آن بالاتر از درجه کارشناسی ارشد می‌باشد. وی سه جزء اصلی دوره دکتری را مطالعه‌ای طولانی^۲، تحقیقی بدیع^۳ و ارائه رساله^۴ می‌داند. این تعریف با نگاه سنتی‌تری که دکتری را «افزایش قابل توجه و پایه‌ای به دانش» می‌داند، مرتبط است (Wellington et al., 2005).

- 1 Detailed discourse
- 2 Lengthy study
- 3 Original research
- 4 Thesis preparation

بر اساس آئین‌نامه دوره دکترا مصوب شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی، این دوره، بالاترین دوره تحصیلی آموزش عالی است که به اعطای مدرک تحصیلی می‌انجامد و رسالت آن تربیت افرادی است که با نوآوری در زمینه‌های مختلف علوم و فناوری در رفع نیازهای کشور و گسترش مرزهای دانش مؤثر باشند و به دوشیوه آموزشی-پژوهشی و پژوهشی اجرا می‌شود (شورای برنامه-ریزی آموزش عالی، ۱۳۸۸).

از آنجا که دوره دکتری تفاوت‌های بنیادی با سایر دوره‌های تحصیلی دارد، از دانشجویان دکتری نیز توقع می‌رود ویژگی‌های شخصی خاص‌تری نسبت به دوره‌های پیشین داشته باشند:

- سخت‌کوش، با پشتکار، معطوف به هدف،
- آماده برای اتفاقات متعدد غیرقابل پیش‌بینی و شگفتی‌آور،
- و منعطف بودن، توان همکاری بالا، مستقل و تا حد لازم فروتن (Brause, 2012).

۳-۱- رساله دکتری

رساله مهم‌ترین بخش دوره دکتری است که از اهمیت فراوانی هم برای دانشجو و هم رشته‌ی تحصیلی وی برخوردار است. رساله نه تنها توانایی دانشجوی دکتری را در راستای انجام تحقیقی مستقل نشان می‌دهد، بلکه بیانگر توانایی وی در راستای کمک و ارتقاء دانش پایه حوزه تحصیلی مربوطه می‌باشد. البته اهمیت رساله به موارد مذکور ختم نشده و بیانگر چیزی بیشتر از دانسته‌ها و مهارت‌های فنی، تحلیلی و نوشتاری دانشجو می‌باشد. هم‌چنین انجام رساله رابطه کاری نزدیک دانشجو و استاد راهنما را نیز شامل شده و کیفیت رساله بدون شک بر اعتبار فرد، استاد مشاور، دانشکده و هم‌چنین دانشگاه تأثیر خواهد گذاشت (Olalere et al., 2014).

۴- تفاوت پایان‌نامه ارشد و رساله دکتری

پایان‌نامه محصول تحقیقی علمی و حرفه‌ای به منظور دریافت درجه کارشناسی ارشد می‌باشد. پایان‌نامه سندی است که در قالب و سبک مشخصی که توسط هر دانشگاه مشخص می‌شود ارائه می‌گردد. رساله محصول تحقیق دانشجوی دوره دکتری بوده که به واسطه عمیق‌تر بودن، جامعیت و نگاه کامل‌تر و علمی‌تر آن به موضوع، با پایان‌نامه تفاوت دارد (Muach & Park, 2003). بنابراین، حجم رساله (هم از نظر زمان برای جمع‌آوری اطلاعات و هم تعداد صفحات) می‌تواند از پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گسترده‌تر باشد. اگرچه براساس ضوابط دانشگاه‌های مختلف این نکته متفاوت است اما به طور کلی پایان‌نامه کارشناسی ارشد حدود ۱۰۰ صفحه بوده در حالیکه رساله عمده‌تاً دو و حتی در برخی موارد سه برابر این حجم اطلاعات را دربرمی‌گیرد.

تفاوت‌های میان پایان‌نامه و رساله به تناسب رشته و به ویژه گرایش و دانشکده متفاوت بوده و در بسیاری موارد شباهت‌های آن‌ها بیشتر از تفاوت‌های موجود می‌باشد. به عنوان مثال هر دو باید از فرآیندی منظم و سیستماتیک پیروی کرده که طی آن برای تحقیق در مورد موضوعی مشخص، نوشتگانی برای هدایت موضوع مورد بررسی قرار گرفته و با بهره‌گیری از روش‌های جمع‌آوری داده و تحلیل آن‌ها به بحث و نتیجه‌گیری در مورد موضوع خواهند پرداخت (Bui, 2013).

به هنگام تدوین پایان‌نامه کارشناسی و کارشناسی ارشد چون فعالیت دانشجو در سنی حدود بیست و دو تا بیست و چهار سالگی صورت می‌گیرد و احتمالاً در حین گذراندن امتحانات صورت می‌گیرد، نمی‌تواند ارائه دهنده کاری با تعمق و کوششی کامل باشد. اما بعضی اوقات، پایان‌نامه‌ای در حد علمی دکتری توسط دانشجویان مستعد دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد تهیه می‌شود هرچند که در اینجا دانشگاه دعوی رسیدن به این مرحله علمی را ندارد. در این دوره‌ها دانشجو می‌تواند پایان‌نامه‌ای خوب که تحقیقی هم نیست را به صورت پایان‌نامه‌ای تدوینی (گردآوری شده) تهیه نماید. در یک پایان‌نامه تدوینی، دانشجو به سادگی نشان می‌دهد که با دیدی نقادانه اکثر مطالب مکتوب مربوط به آن موضوع را مطالعه و دیدگاه‌های مختلف را مورد نظر قرار داده است و در آن حد از توانایی بوده که آن را به شکلی واضح ارائه داده، کوشش نماید تا نقطه نظرات و نگرش‌های مختلف را به هم پیوند دهد. بدین ترتیب سیمایی هوشمندانه را ارائه داده که شاید از دیدگاه اطلاعاتی برای یک متخصص این رشته که هیچ‌گاه تا این مرحله مسئله را مورد تعمق قرار نداده هم مفید واقع شود. بدین ترتیب هم می‌توان پایان‌نامه تدوینی نوشت و هم به نگارش پایان‌نامه‌ای تحقیقی همت گماشت یا به عبارت دیگر پایان‌نامه فارغ‌التحصیلی کارشناسی، کارشناسی ارشد و یا یک رساله دکتری (تواکو، ۱۳۷۵).

پایان‌نامه کارشناسی ارشد باید توانایی دانشجو را در راستای بهره‌گیری از روش تحقیق مناسب، سازماندهی داده‌های اولیه و ثانویه به شکلی یکپارچه و ارائه نتایج با نثری قابل قبول، نشان دهد. در مقابل رساله دکتری باید تحقیقی مستقل و بدیع در زمینه رشته تحصیلی دانشجوی دکتری بوده و به اصطلاح به آموخته‌های دانشجو در زمینه تحصیلی وی، بیافزاید. ارتقاء دانش به این شکل ممکن است از بررسی انتقادی داده‌هایی که تاکنون مورد تحلیل قرار نگرفته‌اند به دست آمده باشد و یا اینکه تحلیل مجدد داده‌های پیشین با استفاده از روش‌های بدیع و یا دیدگاه‌های جدیدی صورت گیرد. پروژه مذکور باید به حد لازم دشوار بوده و

وسعت آن برای آزمون توانایی دانشجوی به منظور انجام تحقیقات مستقل بعدی و تسلط وی بر مهارت‌های مورد نیاز چنین تحقیقاتی، کافی باشد (Muach & Park, 2003).

کیفیت پایان‌نامه در دوره‌های مختلف کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری متفاوت است. در دوره کارشناسی، به دلیل کمی تجربه تحقیقاتی دانشجوی، پایان‌نامه او را با روش وارد شدن به یک تحقیق مستند، گردآوری مدارک، استناد به آن‌ها و غیره آشنا می‌کند و در نهایت انتظار یک کار مبنایی و الگویی از او نمی‌رود. در دوره کارشناسی ارشد، بنابر اهداف دوره در تربیت متخصصان و پژوهشگرانی که با روش‌های علمی آشنا شده و به تدریج صلاحیت علمی و مهارت علمی لازم را برای تحقیق و تعلیم پیدا می‌کنند و در پایان‌نامه این دوره، دانشجوی در جهت صاحب نظر شدن به مراحل فراتر از دوره کارشناسی قدم می‌گذارد ولی هنوز از او انتظار ارائه یک نظریه نوین نمی‌رود. اما در دوره دکترا با توجه به اهداف آن یعنی احاطه یافتن بر آثار علمی در یک زمینه خاص و آشنا شدن با روش‌های پیشرفته تحقیق و دستیابی به جدیدترین مبانی آموزش و پژوهش و نوآوری در زمینه‌های علمی و تحقیقی و دست یافتن به تازه‌هایی در جهان دانش، تحقیق اساسی و مبنایی صورت می‌گیرد. در این مرحله پایان‌نامه دربرگیرنده یک کار مبنایی تحقیقی است و در آن محقق یا داوطلب باید نشان دهد که در رشته خود، فردی قابل است (تواکو، ۱۳۷۵). تفاوت دیگر میان پایان‌نامه و رساله تعداد افرادی است که طی فرآیند انجام کار درگیر می‌شوند. برای انجام رساله، اکثر دانشکده‌ها به این شکل عمل می‌کنند که گروهی با مدیریت یکی از اساتید و حضور ۲ تا چهار نفر از اعضای گروه شکل گرفته و دانشجویان باید پیش از شروع کار بر روی موضوع انتخاب شده از پروپوزال رساله خود دفاع نمایند و پس از تکمیل تحقیق نیز جلسه دفاع رساله برقرار می‌گردد. اما به هنگام انجام پایان‌نامه، دانشجوی با راهنمایی استاد راهنما به انجام تحقیق پرداخته و ممکن است یکی دیگر از اساتید به عنوان مشاور وی را راهنمایی نماید (Bui, 2013).

۵- معیارهای انتخاب موضوع

پایان‌نامه نویسی مانند هر پژوهش دیگر دارای مراحل مشخصی است. اولین قدم در نگارش پایان‌نامه و تمام پژوهش‌های دیگر، انتخاب موضوع است که می‌توان آن را یکی از دشوارترین مراحل در فرآیند تحقیق دانست. پژوهشگر در مرحله‌های آغازین تنظیم طرح پژوهش ممکن است مفهوم کلی در ذهن داشته باشد که می‌خواهد به شکل نظام‌مند آن را صورت‌بندی و به اجرا درآورد. اما مشکل عمده‌ای که معمولاً دانشجویان و پژوهشگران ممکن است با آن مواجه باشند، انتخاب یک موضوع مناسب برای پژوهش است. انتخاب یک موضوع برای پایان‌نامه ممکن است که بزرگترین مشکل دانشجویان تحصیلات تکمیلی باشد و اگر دانشجوی موضوع نادرستی را انتخاب نماید، او موفق به انجام پایان‌نامه‌اش نمی‌شود. به عبارت دیگر، موفقیت و شکست یک پایان‌نامه به انتخاب موضوع آن بستگی دارد. همچنین انتخاب موضوع پایان‌نامه دکتری و کارشناسی ارشد یکی از مهم‌ترین تصمیمات دانشجویان است و فرآیند تصمیم‌گیری برای انتخاب موضوع پایان‌نامه بسیار دشوار و پیچیده است. برخی از دانشجویان ممکن است یک سال و حتی زمان بیشتری برای جست و جوی موضوعی بگذرانند (توکل و ذوالفقاری، ۱۳۹۲).

به منظور انتخاب موضوعی کارآمد، دانشجوی ابتدا باید مسائلی که با آن روبرو خواهد شد را در نظر گرفته و سؤالات مشخصی را پاسخ دهد. اولین نکته که ذهن دانشجوی را درگیر می‌کند خلاقانه و بکر بودن موضوع است. در این راستا باید توجه داشت که موضوع قابلیت انجام داشته باشد چرا که موضوعات گسترده و بدون راه حل می‌تواند انگیزه دانشجوی را تحت تأثیر قرار دهد. سؤال اولیه مربوط به بستری است که فرد در آن به تحقیق می‌پردازد. آیا این موضوع به شغل مشخصی ختم شده و آیا با گذر زمان موضوع مورد نظر هم‌چنان کارآمد خواهد بود؟ نکته دیگر که فرد باید به آن توجه داشته باشد علاقه و انگیزه برای فعالیت بر روی موضوع مشخص به مدت طولانی می‌باشد. چراکه اساساً در برخی مشاغل افراد براساس موضوع پایان‌نامه و یا رساله خود انتخاب شده و بدین ترتیب بخش مهمی از زندگی خود را با موضوعی که انتخاب نموده‌اند، سپری خواهند نمود (Satz, 1988).

به طور کلی می‌توان گفت به منظور انتخاب موضوع رساله باید موارد زیر را در نظر داشت:

- مرتبط بودن: ارتباط کافی موضوع با رشته تحصیلی،
- نظارت: وجود اساتید علاقه‌مند به موضوع مورد نظر در دانشکده و تمایل ایشان برای نظارت بر رساله،
- علاقه‌مندی: دانش فعلی فرد از موضوع و تمایل وی برای آموختن بیشتر در این زمینه،
- توانایی: مهارت فرد در بکارگیری روش‌های پیشنهاد شده برای گردآوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها،
- محدودیت‌ها: امکان تکمیل مطالعه در زمان مشخص و منابع در دسترس (Chandler, 1998).

بهتر است موضوعات رساله در ارتباط با مسائل و مشکلات موجود در زمینه‌های موضوعی خاص باشد. موضوعات کاربردی و نظری فراوانند. هر موضوعی فی‌نفسه خوب و مناسب تحقیق است. بسیاری از افراد موضوعاتی را انتخاب می‌کنند و از استادان خود سؤال می‌کنند که آیا این موضوع خوب است و طبعاً به کاربرد آن در جامعه و یا سهم آن در حل پاره‌ای از مشکلات موجود اشاره دارند. آنچه به هنگام انتخاب موضوع باید مورد توجه باشد این است که موضوع باید:

- مورد علاقه دانشجو باشد،
- دانشجو توانایی خود را در نظر داشته باشد،
- نیاز جامعه را در نظر داشته باشد،
- دانشجو بتواند استاد راهنمایی را در این رابطه پیدا کند و با او برای انجام کار به تفاهم برسد که تا حد امکان به زمینه کاری او وابسته باشد،
- در مورد علاقمندی دانشجو باید گفت که گاه اتفاق می‌افتد که دانشجو برحسب ضرورت و صرفاً به خاطر ادای تکلیف و اخذ مدرک و یا به جهت سهولت کار و یا مضیقه زمانی با عدم استقصای کامل در مورد موضوعات مجبور می‌شود موضوعی را انتخاب کند که تمایل چندانی به کار بر روی آن ندارد. به نظر می‌رسد که این بدترین شکل انتخاب برای پایان‌نامه و یا رساله است،
- گاه اتفاق می‌افتد دانشجو به موضوع علاقه‌مند است اما به خاطر عدم تبیین موضوع و یا گستردگی کار و عدم پیش‌بینی‌های لازم در تهیه اسناد و مدارک، در آغاز و یا در حین انجام کار متوجه می‌شود که توان انجام آن را ندارد. دانشجو باید برای تهیه اطلاعات از همکاری دستگاه‌های ذیربط مطمئن باشد و قبل از شروع، تضمین‌های کافی دریافت کند، و بررسی کند که اطلاعات مورد نیاز او قابل تحصیل است؛ یا محرمانه و طبقه‌بندی شده است و مسائلی از این قبیل،
- در مورد نیاز جامعه در رابطه با موضوعات انتخابی باید توجه داشت که، موضوعاتی که مورد ابتلای جامعه‌اند و می‌توانند گرهی از مشکلات موجود در جامعه را بگشایند در اولویت‌اند،
- موضوع انتخابی هم‌چنین باید در رابطه دقیق با موضوع و رشته دانشجو باشد،
- بسیاری از سازمان‌های علمی و پژوهشی علاقه‌مند هستند تا فهرستی از زمینه‌های مورد علاقه خود را در اختیار دانشگاه‌ها و گروه‌های آموزشی قرار دهند تا به هنگام انتخاب موضوع رساله توسط دانشجویان و یا انتخاب طرح پژوهشی توسط استاد و یا استادان مورد توجه قرار گیرد و برای انتخاب موضوع کارآمد خواهد بود (فدایی عراقی، ۱۳۷۴).
- همانگونه که اشاره شد به منظور انتخاب موضوع پایان‌نامه و رساله باید نکات زیادی در نظر گرفته شود و در این راستا روش‌های مختلفی به منظور یافتن و انتخاب موضوعی که برای دانشجویان مناسب باشد وجود دارد. جدا از پیشینه تحصیلی هر دانشجو، هر یک از ایشان باید در ابتدا لیستی از متغیرها و عوامل تأثیرگذار برای انتخاب موضوع مقاله را تهیه نموده و اولویت هر یک را مشخص نمایند. انتخاب موضوع نهایی مسئله‌ای شخصی بوده و دلایل انتخاب آن برای هر فرد متفاوت است. به طور عام، تصمیم نهایی باید بر اساس بازتاب و نگاهی دقیق از اهداف شخصی، آکادمیک و حرفه‌ای فرد باشد (Lei, 2009).
- در وهله اول، دانشجویان باید موضوعات مورد نظر اساتید و محققان را مورد بررسی قرار دهند و موضوعاتی که می‌تواند برای تحقیقات بعدی کارآمد باشد را مدنظر داشته‌باشند. هم‌چنین ایشان باید به کتابخانه‌های دانشگاه‌ها و دانشکده‌های مختلف مراجعه کرده و پایان‌نامه‌ها و رساله‌های فارغ‌التحصیلان موفق را مطالعه نمایند. بدین ترتیب علاوه بر شناخت موضوعات، با ساختار، نحوه تدوین و نگارش مطالب نیز آشنا می‌شوند. در این مرحله، بهره‌گیری از پایگاه‌های الکترونیکی قابل دسترس در مؤسسات آموزشی به منظور مطالعه پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها، مقالات مجلات علمی-پژوهشی و کنفرانس‌های معتبر نیز کارآمد خواهد بود. علاوه بر موارد اشاره شده، دانشجویان می‌توانند ایده‌های متنوعی از برنامه درسی خود، سوالات و مسائلی که طی هر درس مطرح می‌شود، نیز به دست آورند. نهایتاً، ارتباط با حرفه‌مندان و محققان زمینه مطالعاتی، راهنمای مناسبی برای دانشجویان خواهد بود (Lei, 2009).
- جدول ذیل منابع مناسب برای انتخاب موضوعی کارآمدی برای پایان‌نامه و یا رساله را نشان می‌دهد:

جدول ۱- منابع مختلف برای انتخاب موضوع پایان‌نامه و یا رساله (Lei, 2009)

روشن‌های گفتگو با حرفه‌مندان	برنامه درسی	نوشتگان پایه‌ای و ثانویه	اساتید، محققین و پژوهشگران دانشگاهی
پست الکترونیکی تلفن فکس	شرح درس سمینارهای درسی دروس اختیاری آزمایشگاه‌های تحقیقاتی	مقالات مجلات مقالات نشست‌ها، مقالات کنفرانس‌های معتبر کتاب درسی، کتب علمی اسناد تحقیقاتی دولتی اسناد تحقیقاتی شرکت‌های خصوصی	اساتید راهنما اساتید دانشکده اساتید سایر دانشکده‌ها و یا دانشگاه‌ها

هایس^۱ (۱۹۶۷) نیز علاقه‌مندی‌های دانشجویان، موضوعات مورد پژوهش استاد راهنما، تأثیرپذیری از سایر پژوهش‌گران، محدودیت زمانی، کلاس‌های مقدماتی پایه در دوره دکتری و جهت‌گیری‌های غالب رشته، پیشینه کاری و آینده شغلی دانشجو را به عنوان معیارهای تأثیرگذار برای انتخاب موضوع رساله معرفی می‌کند (Olalere et al., 2014). یوسیم^۲ (۱۹۹۷)، عواملی از قبیل قابل انجام بودن^۳، دستیابی و در دسترس بودن داده‌ها، واضح بودن مسئله، هم‌راستا بودن با فرهنگ سازمانی^۴، آموختن روش-شناسی جدید^۵، جستجوی شغل^۶ و ارتقاء دانش^۷ را برای انتخاب موضوع قابل توجه می‌داند. البته وی به اولویت‌بندی موارد مذکور نیز توجه ویژه دارد، به عنوان مثال قابل انجام بودن تحقیق هیچ‌گاه نباید فراموش گردد چرا که یک رساله ناتمام ارزش چندانی ندارد. ارتقاء مرزهای دانش هدف بعدی است که می‌تواند قدمی بزرگ و حتی اندک باشد اما نباید فراموش گردد. سایر موارد نیز باید به نظر دانشجو و شرایط و بستری که در آن تحصیل می‌کند اولویت‌بندی شده و مورد توجه قرار گیرند (Useem, 1997).

لی^۸ (۲۰۰۹) نیز عوامل تأثیرگذار برای انتخاب موضوع پایان‌نامه را دانشکده، خصوصیات فردی دانشجو، ماهیت موضوع، جهت‌گیری موضوع، زمان‌بندی، بودجه و مخاطبین تحقیق می‌داند (جدول ۲).

جدول ۲- عوامل تأثیرگذار بر انتخاب موضوع نهایی دانشجویان تحصیلات تکمیلی (Lei, 2009)

دانشکده	ویژگی‌های دانشجو	ماهیت موضوع	جهت‌گیری موضوع	زمان‌بندی تحقیق	بودجه تحقیق	مخاطبین تحقیق
نزدیک بودن موضوع انتخابی به زمینه‌های تحقیقاتی استاد راهنما	آشنایی با موضوع علاقه شخصی	مباحث نظری و سیاسی در این زمینه	عمق تحقیقات موجود در این زمینه	زمان‌بندی ممکن برای پژوهش	بودجه موجود برای تحقیق میزان بودجه	قابلیت انتشار موضوع پژوهش اهمیت موضوع جذابیت موضوع برای مخاطبین فهم مخاطبین از موضوع
تأیید گروه آموزشی همراهی و حمایت گروه آموزشی		مباحث نظری و سیاسی در این زمینه	موضوعات مشابه حال حاضر و رویه آینده امکان تحقیقات آینده	قابل حل و مدیریت بود مسئله یا سؤال پژوهش محدوده موضوعات پژوهش		

۶- نتیجه‌گیری

همانگونه که یوسیم (۱۹۹۷) به خوبی اشاره می‌کند؛ رساله دکتری باید عالی‌ترین بخش دوران تحصیل دانشجو بوده و رساله است که دانشجو را از یک مصرف‌کننده دانش به تولیدکننده آن ارتقاء می‌دهد. بنابراین انتخاب موضوع را می‌توان پراهمیت‌ترین بخش فرآیند تدوین رساله دکتری دانست. به هنگام انتخاب موضوع رساله، دانشجویان با موارد متعدد و مختلفی رو به رو هستند که می‌تواند به سردرگمی بیشتر و یا مشکل شدن این فرآیند بیانجامد. بنابراین دانستن مواردی که می‌تواند در انتخاب موضوع رساله کارآمد باشد، می‌تواند به تسهیل این فرآیند کمک نماید. نکته مهمی که در اینجا باید به آن توجه داشت این است که دانشجوی دکتری باید مسائل مختلفی را مدنظر داشته باشد و بدین ترتیب اولویت‌بندی این موارد و توجه به تمامی آن‌ها باید در برنامه وی قرار گیرد. فرد باید از همان ابتدا و با شرکت در کلاس‌های پایه‌ای دوره، به مسئله انتخاب موضوع توجه داشته باشد و مطالب ارائه شده در این کلاس‌ها نیز می‌تواند کمک شایانی به درک فرد از مسائل روز داشته باشد. بدیع بودن، بکارگیری خلاقیت، همراهی استاد راهنما، ویژگی‌های مورد نظر دانشکده، بررسی تحقیقات در حال انجام و به روز و سایر نکاتی که در این تحقیق به آن اشاره

- 1 Heiss
- 2 Useem
- 3 Tractability
- 4 Resonance with Organizational Culture
- 5 Learning New Methodology
- 6 Job Search
- 7 Contribution to Knowledge
- 8 Lei

شد، از مواردی است که دانشجو طی فرآیند انتخاب موضوع به آن‌ها توجه داشته باشد. البته باید توجه داشت که تجارب حرفه‌ای پیشین فرد، شرایط زندگی و موقعیت کنونی وی نیز می‌تواند بر انتخاب موضوع تأثیرگذار باشد. در نهایت، اگرچه انتخاب موضوع رساله فرآیند نسبتاً پیچیده‌ای بوده که دانشجو برای مدت طولانی با آن درگیر خواهد شد و می‌تواند حتی بر شغل آینده وی تأثیر مسقیم داشته باشد، با توجه به ویژگی‌های لازم برای انتخاب موضوع، اولویت‌بندی مسائل و توجه به راهنمایی‌های اساتید، می‌تواند با موفقیت سپری گردد.

منابع

۱. بنی‌اسدی، احمد و ضرغامی، سعید (۱۳۹۴). واکاوی انتقادی رابطه استاد-دانشجو در فرآیند پایان‌نامه نویسی؛ از منظر دانشجو: (رشته فلسفه تعلیم و تربیت). اندیشه‌های نوین تربیتی، دوره ۱۱، شماره ۲، صص ۱۲۵-۱۴۸.
۲. توکو، اومبر (بی‌تا). چگونه می‌توان یک پایان‌نامه تحصیلی نوشت. ترجمه: غلامحسین معماریان (۱۳۷۵). تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.
۳. توکل، محمد و ذوالفقاری، مرضیه (۱۳۹۲). مشکلات در انتخاب موضوع پایان‌نامه: مطالعه‌ای کیفی در میان دانشجویان کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه‌های تهران. پژوهش در نظام‌های آموزشی، سال هفتم، شماره ۲۰، صص ۱۵-۳۲.
۴. خواستار، حمزه، غفاری، رحمان، پورعزت، علی اصغر و حیدری، الهام (۱۳۹۰). پژوهشی درباره پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد مدیریت دولتی از حیث موضوع و روش: مورد مطالعه دانشگاه تهران، علوم مدیریت ایران، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۰۵-۱۲۲.
۵. شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی (۱۳۸۸a). آئین‌نامه دوره دکترا (Ph.D) مصوب ۸۸/۳/۳۰، تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
۶. شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی (۱۳۸۸b). آئین‌نامه دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته مصوب ۸۸/۱/۱۵، تهران: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
۷. فدایی‌عراقی، غلامرضا (۱۳۷۴). تحلیلی بر روش‌های تهیه پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد و دکتری، پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۹، صص ۷۵-۱۱۰.
۸. نیلی، محمدرضا، نصر، احمدرضا و اکبری، نعمت‌الله (۱۳۸۶). بررسی کیفیت پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی ارشد، دانشور رفتار، سال چهاردهم، شماره ۲۴، صص ۱۱۱-۱۲۲.
9. Biggam, J. (2015). *Succeeding with your master's dissertation: a step-by-step handbook*. McGraw-Hill Education (UK).
10. Brause, R. S. (2012). *Writing your doctoral dissertation: Invisible rules for success*. Routledge.
11. Bui, Y. N. (2013). *How to write a master's thesis*. Sage Publications.
12. Chandler, D. (1998). *Writing your Dissertation*. UWA. Retrieved February, 14, 2008.
13. Lei, S. A. (2009). Strategies for finding and selecting an ideal thesis or dissertation topic: A review of literature. *College Student Journal*, 43(4), 13-24.
14. Mauch, J., & Park, N. (2003). *Guide to the successful thesis and dissertation: A handbook for students and faculty (Vol. 62)*. CRC Press.
15. Olalere, A. A., De Iulio, E., Aldarbag, A. M., & Erdener, M. A. (2014). The dissertation topic selection of doctoral students using dynamic network analysis. *International Journal of Doctoral Studies*, 9, 85-108.
16. Satz, K.P (1988) "Choosing Your Thesis or Dissertation Topic", *The Graduate Division (A Newsletter for Graduate Students University of California, Berkeley)*, Volume IV, Number 2.
17. Useem, B. (1997). Choosing a dissertation topic. *PS: Political Science & Politics*, 30(02), 213-216.
18. Wellington, J. J., Bathmaker, A. M., Hunt, C., McCulloch, G., & Sikes, P. (2005). *Succeeding with your Doctorate*. Sage.